ଭୀମ ଭୋଇଙ୍କ ସାହିତ୍ୟରେ ପିଣ୍ଡବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଓ ଗୁରୁ ବାଦ

ISSN -2583-147X (P)
Bastabatara Pariprakash Prachee
Peer Reviewed and Referred Research Journal

-ଡକ୍ଟର ଦେବାଶିଷ ପାଣ୍ଡିଆ

ଯୁଗ ଯୁଗ ଧରି ଓଡିଶା ବହୁ ଧର୍ମ, ବହୁ ଦର୍ଶନ ଏବଂ ବହୁ ଉପାସନାର ସମନ୍ୱୟ ସ୍ଥଳ ଭାବରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲାଭ କରି ଅଛି । ଅଷ୍ଟମ ନବମ ଶତକରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ବିଂଶ ଶତକ ଯାଏ ବିଭିନ୍ନ ଧର୍ମ ଦର୍ଶନର ପ୍ରଚାର ଓ ପ୍ରସାର ଯୋଗୁଁ ଆମ ଓଡିଆ ସନ୍ଥସାହିତ୍ୟ ମୁଖ୍ୟତଃ ଧର୍ମଭିତ୍ତିକ ହୋଇଛି । ଏହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ ବିଚାର କଲେ ଇନ୍ଦ୍ରଭୂତି, ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କରା ଆଦିଙ୍କର ତାନ୍ତ୍ରିକବୌଦ୍ଧଧର୍ମ, ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ପ୍ରେମଭକ୍ତି ଧର୍ମ, ପଞ୍ଚସଖାଙ୍କର ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମ, ଓ ଭୀମ ଭୋଇଙ୍କର ମହିମାଧର୍ମ ଓଡିଆ ସନ୍ଥସାହିତ୍ୟକୁ ପରିପୁଷ୍ଟ କରିଛି । ସନ୍ଥକବି ମାନେ ମାନବ ଜୀବନରେ ଧର୍ମର ଭୂମିକା ପ୍ରତି ସଚେତନ ରହି ମଣିଷକୁ ଧର୍ମ ପ୍ରତି ଅନୁରକ୍ତ ହେବା ସକାଶେ ନିଜର ବଳିଷ୍ଠ ରଚନା ମାଧ୍ୟମରେ ଆହ୍ୱାନ ଜଣାଇଛନ୍ତି । ଯେଉଁ ତପସ୍ୱୀ ଓ ସାଧକମାନଙ୍କର ଅନୁଭବସିଦ୍ଧ ଆଧ୍ୟାତ୍ମ ଦର୍ଶନରେ ଭାରତୀୟ ସନ୍ଥସାହିତ୍ୟ ସମୃଦ୍ଧ ହୋଇଛି, ସେମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ସନ୍ଥକବି ଭୀମ ଭୋଇ ଅନ୍ୟତମ ।

ଉତ୍କଳୀୟ ସନ୍ଥପରଂପରା ସୃଷ୍ଟି କରିଯାଇଥିବା ଭୀମ ଭୋଇଙ୍କର ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ କବିମାନେ ଯେଉଁ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଆଦର୍ଶର କଥା ତାଙ୍କ ରଚନାମାନଙ୍କରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଯାଇଛନ୍ତି ଭୀମ ଭୋଇ ସେ ପରମ୍ପରାର ଦାୟାଦ ଭାବରେ ସେହି ଦର୍ଶନ ଓ ଆଦର୍ଶଦ୍ୱାରା ଉଣା ଅଧିକେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ଭୀମ ଭୋଇଙ୍କର ରଚନାବଳୀକୁ ଅନୁଶୀଳନ କଲେ ଦେଖାଯାଏ ଯେ ତାଙ୍କ ସାହିତ୍ୟରେ ବିଶେଷକରି ପଞ୍ଚସଖା ଯୁଗର କବିମାନଙ୍କର ପ୍ରଭାବ ରହିଅଛି । ପଞ୍ଚସଖା ଯୁଗର କବିମାନଙ୍କ ପରି ଭୀମ ଭୋଇଙ୍କ ରଚନାବଳୀରେ ନିର୍ଗୁଣ ଭକ୍ତିମାର୍ଗ, ପିଣ୍ଡବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ତତ୍ତ୍ୱ, ଗୁରୁବାଦ, ଯୋଗଦର୍ଶନ, ସୃଷ୍ଟିତତ୍ତ୍ୱ ସମେତ ନିଜସ୍ୱ ଧର୍ମୀୟ ଅନୁଚିନ୍ତାର ପରିପ୍ରକାଶ ଘଟିଛି । ଏହି ଆଲୋଚନାରେ ଭୀମ ଭୋଇଙ୍କ ସାହିତ୍ୟରେ ରହିଥିବା ପିଣ୍ଡବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ତତ୍ତ୍ୱ ଓ ଗୁରୁବାଦ କିଭଳି ପ୍ରତି'ଳିତ ହୋଇଛି ତାହା ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି ।

ପିଣ୍ଡବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ତତ୍ତ୍ୱ-

ଉତ୍କଳୀୟ ସନ୍ଥସାଧନାର ଏକ ପ୍ରମୁଖ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ହେଉଛି ପିଣ୍ଡରେ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ଉପଲବ୍ଧି । ଓଡିଆ ସନ୍ଥସାହିତ୍ୟ ଧାରାରେ ପିଣ୍ଡବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ବାଦ ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ବିଭବ ରୂପେ ଗୃହୀତ । ବୌଦ୍ଧ ସହଜିଆ ତଥା ନାଥ ସିଦ୍ଧଯୋଗୀମାନଙ୍କର ଶରୀର ସାଧନାର ପ୍ରଭାବରେ ଓଡିଆ ସନ୍ଥକବି ମାନେ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇ ଏହାକୁ ଧର୍ମଦର୍ଶନର ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଂଗ ଭାବରେ ବିବେଚନା କରିଥିଲେ । (ଓଡିଶାର ସନ୍ଥସାହିତ୍ୟ- ସାହୁ, ଡ.ରତ୍ନାକର, ପୃ.୨୭୯) ନାଥ ସାହିତ୍ୟରେ ଏହି ପିଣ୍ଡବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ବାଦ ଏକ ମୁଖ୍ୟ ତତ୍ତ୍ୱ ଭାବରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଛି । ନାଥଯୋଗୀ ଗୋରେଖନାଥଙ୍କ ମତରେ ଏହି ସ୍ଥାବର ଜଙ୍ଗମାତ୍ମକ ବିଶ୍ୱକୁ ଯେଉଁ ଯୋଗୀ ସ୍ୱ-ପିଣ୍ଡ ଭିତରେ ଅନୁଭବ କରିପାରେ ସେହି ଯୋଗୀ ପିଣ୍ଡ ତତ୍ତ୍ୱଦର୍ଶୀ ଭାବରେ ଗୃହୀତ ହୋଇଥାନ୍ତି । ପିଣ୍ଡ ମଧ୍ୟେ ଚରାଚରୌ ଯୋ ଜାନାତି ସଃ ଯୋଗୀ ପିଣ୍ଡ ସମ୍ବିତ୍ତିର୍ଭବତି (ସିଦ୍ଧସିଦ୍ଧାନ୍ତ ପଦ୍ଧତି ୩/୧) । ସେହିପରି ସହଜିଆ ସାଧକ ସରହପାଦ ଏକ ଦୋହାରେ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି ଯେ, ଏହି ଶରୀର ଭିତରେ ଗଙ୍ଗା, ଯମୁନାର ଅବସ୍ଥିତି ଏବଂ ଏହା ମଧ୍ୟ ଉଭୟର ସଙ୍ଗମ ସ୍ଥଳୀ । ପୁନଃଶ୍ଚ ପ୍ରୟାଗ ବାରାଣସୀ ପ୍ରଭୃତି ପୀଠ ଓ ଉପପୀଠମାନ ଏହି ଶରୀରରେ ଥିବାରୁ ଏଭଳି ପବିତ୍ର ଓ ସୁଖମୟ ସ୍ଥାନ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିରଳ । (ଦୋହାକୋଷ-୪୭/୪୮)

କବି ସାରଳା ଦାସ ମ୍ଭ ତାଙ୍କର ମହାଭାରତରେ ଏତାଦୃଶ କଥା ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ପଞ୍ଚସଖା ଅଗ୍ରଗଣ୍ୟ କବି ବଳରାମ ଦାସ ମଧ୍ୟ ଏହି ପିଣ୍ଡରେ ସମଗ୍ର ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ଅନୁଭୂତି ଲାଭ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମତରେ ଏହି ଦେହ ହିଁ ବଡ଼ ଦେଉଳ ଓ ଏହାର ଭିତରେ ସମଗ୍ର ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡକୁ ଅବଲୋକନ କରାଯାଇ ପାରେ । ତାଙ୍କ ଭାଷାରେ-

ବଡ଼ ଦେଉଳ ବୋଲି ଯାହା, ନିଶ୍ଚୟ ଏ ତୋହର କାୟା
ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଯେତେ ବିଧିମତ, ପିଣ୍ଡରେ ଅଛନ୍ତି ସମସ୍ତେ ।।
(ବିରାଟ ଗୀତା-୪ର୍ଥ ଅଧ୍ୟାୟ)

ମହାପୁରୁଷ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ମ୍ଭ, ଏହି ଦେହରେ ସର୍ବ ଦେବତାଙ୍କ ଅଧିଷ୍ଠାନ ପରିକଳ୍ପନା କରିଛନ୍ତି । ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦଙ୍କ ଛୟାଳିଶ ପଟଳରେ ଅଛି-

ପିଣ୍ଡରେ ନଥିବ ଯାହା ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡରେ ନାହିଁ,
ଏଣୁ ପିଣ୍ଡ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡକୁ ଏକ ଏକ କରୁଥାଇ ।
(ଛୟାଳିଶପଟଳ, ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ ଷ୍ଟୋର, କଟକ-ପୃ.୧୭)

ଶିଶୁ ଅନନ୍ତ ଦାସଙ୍କ "କଳି ଭାଗବତ"ରେ ମଧ୍ୟ ପିଣ୍ଡ ଓ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡକୁ ଏକ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି-

ପିଣ୍ଡ ବୋଲିଣ ଯାହା କହି
ସେହିଟି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଅଟଇ ।
ଯାହାକୁ ବୋଲନ୍ତି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ
ସେହି ହୋଇଛି ଜାଣ ପିଣ୍ଡ
ପିଣ୍ଡ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଏକମତ
ଏକରେ ନଥାଇ ବହୁତ ।

(କଳି ଭାଗବତ, ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ ଷ୍ଟୋର ,କଟକ,ପୃ-୧୬)

ସେହିପରି ଯଶୋବନ୍ତ ଦାସଙ୍କ "ପ୍ରେମଭକ୍ତି ବ୍ରହ୍ମଗୀତା"ରେ କୁହାଯାଇଛି ଯେ ଶରୀର ମଧ୍ୟରେ ସମସ୍ତ ଦେବତା ବିରାଜମାନ କରୁଛନ୍ତି । ବ୍ରହ୍ମା ନାଭିରେ, ବିଷ୍ଣୁ ହୃଦୟରେ, ଶିବ କଣ୍ଠରେ, ଗଣେଶ ଗୁହ୍ୟରେ ରହିଛନ୍ତି।(ପ୍ରେମଭକ୍ତି ବ୍ରହ୍ମଗୀତା-ପୃ.୧୯)

ଭୀମଭୋଇ ମଧ୍ୟ ପୂର୍ବସୂରୀମାନେ ପିଣ୍ଡବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ତତ୍ତ୍ୱ ବିଷୟରେ ଦେଇଥିବା ମତାମତକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି । ସନ୍ଥ କବି ଭୀମଭୋଇ ତାଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ରଚନା ମଧ୍ୟମରେ ଏହି ତତ୍ତ୍ୱ ଉଲ୍ଲେଖ କରି ଏହି ସାଧନା-ପଥକୁ ଅନୁସରଣ କରିଛନ୍ତି । ସନ୍ଥକବି ଭୀମଭୋଇ ମଧ୍ୟ ମଣିଷ ଶରୀରରେ ବ୍ରହ୍ମଙ୍କ ସତ୍ତା ଅନ୍ୱେଷଣ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ବିଚାରରେ ଘଟ ସ୍ଥିତ ପରଂବ୍ରହ୍ମଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ ନ କରି ପ୍ରତିମାପୂଜା କରିବା ହେଉଛି ନିରର୍ଥକ । ତେଣୁ ତାଙ୍କର ଶ୍ରୁତି ନିଷେଧ ଗୀତା-୨ୟ ଅଧ୍ୟାୟରେ ସେ ଯଥାର୍ଥରେ କହିଛନ୍ତି -

ଘଟରେ ବ୍ରହ୍ମଙ୍କୁ ନ ଚିହ୍ନି । ବାହ୍ୟରେ ଭ୍ରମୁଥାନ୍ତି ପ୍ରାଣୀ ।।
ଚିତ୍ରପଟକୁ ନେତ୍ରେ ଦେଖି । ମନ ଆନନ୍ଦେ ହୋଇ ସୁଖୀ ।।
ଏ ଘଟେ ଜଗନ୍ନାଥ ଅଛି । ପ୍ରତିମା ମିଛରେ ପୂଜୁଛି ।।
ମୂର୍ତ୍ତି ପ୍ରତିମା ଶୁଷ୍କକାଠ । ସେପୁଣି ନେବ କି ବୈକୁଣ୍ଠ ।।

ଯଶୋବନ୍ତ ଦାସଙ୍କ ପରି ଶରୀର ଭିତରେ ବିଭିନ୍ନ ଦେବଦେବୀଙ୍କ ସ୍ଥିତି ରହିଛି ବୋଲି ସେ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମତରେ ଗଣେଶ- ଗୁହ୍ୟରେ, ଶକ୍ତି ମୂଳରେ, କାମଦେବ ହୃଦୟରେ ଜଗନ୍ନାଥ କଣ୍ଠରେ ଶିବ, ବେନି ଚକ୍ଷୁରେ ଚନ୍ଦ୍ରସୂର୍ଯ୍ୟ, ନିରଞ୍ଜନ ପୁରୁଷ ଲଲାଟରେ । ଏତଦ୍ ବ୍ୟତୀତ ତାରାଗଣ, ରୁଦ୍ରଗଣ, ଅଷ୍ଟଗିରି ଅଷ୍ଟକୋଟି ଯୋଗୀ, ତେତ୍ରିଶ କୋଟି ଦେବତା ଇତ୍ୟାଦି ଏହି ଶରୀର ମଧ୍ୟରେ ବିଦ୍ୟମାନ । ଭୀମଭୋଇଙ୍କ ଅନେକ କାବ୍ୟ କବିତା ତଥା ଭଜନ ମାନଙ୍କରେ ପିଣ୍ଡ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ତତ୍ତ୍ୱ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଛି । ଓଡ଼ିଶୀ ଜ୍ଞାନମିଶ୍ରା ଭକ୍ତି ଧର୍ମ ସହିତ ଭୀମଭୋଇଙ୍କ ମହିମା ଧର୍ମରେ ପ୍ରତିପାଦିତ ପିଣ୍ଡ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ତତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରାୟ ଏକ ଓ ଅଭିନ୍ନ । ଭୀମଭୋଇ କାୟା କ୍ଲେଶକୁ ସ୍ୱୀକାର କରି ନାହାନ୍ତି, ମହିମାପନ୍ଥୀ ଭାବରେ ସେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି ଯେ ଶରୀରକୁ ବା ପ୍ରାଣକୁ କଷ୍ଟ ଦେଲେ ଅଧର୍ମ ହୁଏ । ଆତ୍ମା ବା ଶରୀର ସୁଖ ସହିତ ପୂଣ୍ୟ ସଂଯୁକ୍ତ ହୋଇଥାଏ ।

ଯହିଁରେ ଆତ୍ମା ସୁଖ ଲାଭ
ନଥାଇ ଜ୍ଞାନ ମାର୍ଗଭାବ
ଆତ୍ମା ସୁଖରେ ସିନା ପୂଣ୍ୟ
ସଂସାରୁ ହୁଏ ସକାରଣ । (ଶ୍ରୁତିନିଷେଧଗୀତା-୨ୟ ଅଧ୍ୟାୟ)

ଭୀମଭୋଇଙ୍କ ରଚନାରେ ଅଛି, ବ୍ୟକ୍ତି ମାତ୍ରକେ ଭେଦ ବୁଦ୍ଧିରେ ପ୍ରତିମା ପୂଜା କରିଥାନ୍ତି ସତ, ମାତ୍ର ଏସବୁ କେବଳ ମନ ବୁଝିବା ପାଇଁ । ଘଟସ୍ଥିତ ପରଂବ୍ରହ୍ମଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ ନ କରି ପ୍ରତିମା ପୂଜା କରିବା ନିରର୍ଥକ ଅଟେ । ଶରୀରାର୍ଥକୁ ଯିଏ ନ ଜାଣିଛି ସେ ବାହ୍ୟରେ ଭ୍ରମି ମୃତ୍ୟୁବରଣ କରିଥାଏ । ସନ୍ଥ କବି ଭୀମଭୋଇ ତାଙ୍କର ଆଦିଅନ୍ତ ଗୀତା ରେ ଶରୀର ଦେହ କଥା ଅତି ପ୍ରାଞ୍ଜଳ ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ଜୀବ ପରମ କଥୋପକଥନ ମାଧ୍ୟମରେ ସେ ପିଣ୍ଡବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ତତ୍ତ୍ୱକୁ ନିଜସ୍ୱ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ଅନୁଶୀଳନ କରିଛନ୍ତି । ସନ୍ଥ ଭୀମଭୋଇଙ୍କ ମତରେ ଶରୀର ତେତିଶକୋଟୀ ଦେବତାଙ୍କର ଘର । ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ କାହ୍ନୁ, ହୃଦୟରେ ଜଗନ୍ନାଥ, କଣ୍ଠରେ ଶିବ ବିରାଜମାନ କରିଥିବାରୁ ଶରୀରକୁ ଚିହ୍ନିବା ପାଇଁ ସେ ଭକ୍ତ ପାଠକ ମାନଙ୍କୁ ଆହ୍ୱାନ ଜଣାଇଛନ୍ତି । ଭୀମଭୋଇଙ୍କ ଭାଷାରେ-

ଚିହ୍ନିଲେ ଘଟ ଭୀତରେ ଗୋ ସର୍ବ ଅଛି
ପ୍ରକୃତି ବିଷୟା ଗୋ ମାରି ପକାଉଛି । (ଆଦିଅନ୍ତ ଗୀତା)

ଏ ଶରୀରରେ ଦଶଦ୍ୱାର ଛପ୍ନାକୋଟୀ ଜୀବ, ସାତସିନ୍ଧୁ, ସାତଦ୍ୱୀପ, ନବରତ୍ନ, ନବରଷି ଆଦି ପୁରୀ ରହିଛି ଏଣୁ ଏ ଶରୀର ଅର୍ଥ ଖୁବ ବ୍ୟାପକ ଅଟେ । ପୁଣି ସନ୍ଥ ଭୀମଭୋଇ ପୁରାଣ ବର୍ଣ୍ଣିତ ବିଭିନ୍ନ ଚରିତ୍ର ଘଟଣା ଓ ସ୍ଥାନ ସବୁକୁ ଶରୀର ଭିତରେ ଅନ୍ୱେଷଣ କରି ଏ ସମ୍ପର୍କରେ ଖୁବ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଓ ତାତ୍ତ୍ୱିକ ବିଚାର ଉପସ୍ଥାପନ କରିଛନ୍ତି । ଭୀମଭୋଇଙ୍କ ଭାଷାରେ-

ତାଡ଼କୀ ଅସୁରୀ ଯେହୁ ଗୋ ତମ ଜାଣ ।
ତତ୍ତ୍ୱ ଚିଡେ କାଳେ ରାମ ଗୋ ନିବାରଣ ।।
ଅହଲ୍ୟା ସୁନ୍ଦରୀ ଯେହୁ ଗୋ ଅହଂକାର ।
ପାଷାଣ ପରାଏ ଥିଲା ଗୋ ହୃଦୟର ।।
ଯେତେବେଳେ ରାମ ପୂଣ୍ୟ ଗୋ ଟପା କଲେ ।
ଚେତତତ୍ତ୍ୱ ଅହଂକାର ଗୋ ନିବାରିଲେ ।।
(ଆଦି ଅନ୍ତଗୀତା)

ଭୀମଭୋଇଙ୍କ ବିଚାରରେ ପିଣ୍ଡ ଭିତରେ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡକୁ ଅନୁଭବ କରିବାପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ହୋଇଥାଏ ଜ୍ଞାନ । ତେଣୁ ସେ ଜ୍ଞାନ ଆହରଣ ପାଇଁ ଗୁରୁଚରଣାଶ୍ରିତ ହେବା ପାଇଁ ଆହ୍ୱାନ ଦେଇଛନ୍ତି ।

ଗୁରୁବାଦ:-

ନିର୍ଗୁଣ ସାହିତ୍ୟରେ ଗୁରୁଙ୍କୁ ବିଶେଷ ପ୍ରାଧ୍ୟାନ୍ୟ ଦିଆଯାଇଥାଏ । ମୁଖ୍ୟତଃ ସେଥିରେ ବ୍ରହ୍ମଙ୍କ ପରି ଗୁରୁ ମହିମା ପ୍ରତିପାଦିତ ହୋଇଥାଏ । ଗୁରୁଙ୍କୁ ସେବା ଓ ବନ୍ଦନା ନକଲେ ଜ୍ଞାନ ଲାଭ ହୁଏ ନାହିଁ । ଭାରତୀୟ ସନ୍ଥ ଦର୍ଶନ ଅନୁସାରେ ସଦ୍‌ଗୁରୁ

କୃପାରୁ ବ୍ରହ୍ମ ଦର୍ଶନ ଓ ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନ ଲାଭ ହୋଇଥାଏ । କାରଣ ଗୁରୁ ହିଁ ବ୍ରହ୍ମ ଦର୍ଶୀ ଓ ବ୍ରହ୍ମମୟ । ବଳରାମ ଦାସ ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କହିଛନ୍ତି-

ଗୁରୁ ସେବାରେ ଜ୍ଞାନ ପାଇ,
ଅନ୍ଧକୂପରୁ ଉଦ୍ଧରଇ ।
ଗୁରୁ ନ ସେବିଲେ ଅର୍ଜ୍ଜୁନ,
କାହୁଁ ପାଇବୁ ଦିବ୍ୟ ଜ୍ଞାନ ।
(ଗୁପ୍ତଗୀତା-୩ୟ ଅଧ୍ୟାୟ)

ସନ୍ଥସାହିତ୍ୟରେ ଗୁରୁଙ୍କୁ ଜ୍ଞାନଗୁରୁ, ବିଦ୍ୟାଗୁରୁ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଛି । କବି ଭୀମଭୋଇ ତାଙ୍କର ସମଗ୍ର ସାହିତ୍ୟରେ ଏହି ଗୁରୁବାଦକୁ ବିଶେଷ ଭାବରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଗୁରୁ ମହିମା ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ପରଂବ୍ରହ୍ମଙ୍କ ଅବତାର ଭାବରେ ସେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଶ୍ରୁତି ନିଷେଧଗୀତାରେ ଗୁରୁଙ୍କୁ ଠାକୁର ରୂପରେ ଅଭିହିତ କରିଛନ୍ତି । ଯଥା-

ଗୁରୁଟି ସର୍ବଠାରୁ ସାର
ଅଶେଷ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଠାକୁର ।
ଛପନ କୋଟୀ ଜୀବ ଯେତେ,
ଧରି ଭୁଞ୍ଜାଇ ବାମ ହସ୍ତେ ।
ଗୁରୁ ସେ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଧାରଣ
ସକଳ ଜୀବର କାରଣ । (ଶ୍ରୁତିନିଷେଧ ଗୀତା-୬ଷ୍ଠ ଅଧ୍ୟାୟ)

ସ୍ତୁତି ଚିନ୍ତାମଣିରେ ଗୁରୁଙ୍କୁ ସେ ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଗୁରୁ ସେବା କଲେ ଆୟୁଷ ମିଳେ, ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଲାଭ ହୁଏ । ଗୁରୁ ସେବା କଲେ ଅଙ୍ଗରେ ବିଷ୍ଣୁ ବାସ କରନ୍ତି । ଯମ ଭୟରୁ ମୁକ୍ତି ମିଳେ । ସ୍ତୁତି ଚିନ୍ତାମଣି ରେ କବି କହନ୍ତି -

ମୋର ବିଚାରକୁ ଯାହା ଦିଶୁ ଅଛି
ଗୁରୁ ସେବା ଧର୍ମ ସାର,
କିଛି ହିଁ ନକଲେ ଗୁରୁ ସେବାଧର୍ମ
ପାରୁ ଅଛ ଯେତେ କର ।
(ଭୀମଭୋଇ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ, ପୃ-୭୧୧)

ଉତ୍କଳୀୟ ସନ୍ଥକବିମାନଙ୍କ ପରି ଭୀମଭୋଇଙ୍କ ପିଣ୍ଡବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ତତ୍ତ୍ୱ ସହିତ ଗୁରୁବାଦର ମହତ୍ତ୍ୱକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ବିଚାରରେ କେବଳ ସଦ୍‌ଗୁରୁ ହିଁ ଶିଷ୍ୟକୁ ପିଣ୍ଡମଧ୍ୟରେ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ଦର୍ଶନ କରାବାକୁ ସମର୍ଥ । ଈଶ୍ୱର ସୃଷ୍ଟିର କ୍ରମବିକାଶ ଦେହ ଭିତରେ କିଭଳି ଘଟୁଛି ତାହା କେବଳ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନ ଗୁରୁଙ୍କୁ ଗୋଚର । ସନ୍ଥ ମାନଙ୍କ ମତରେ ତେଣୁ ଗୁରୁ ହେଉଛନ୍ତି ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦ ସ୍ୱରୂପ, ପରମ ସୁଖଦାତା ଅଖଣ୍ଡ ଜ୍ଞାନ ସ୍ୱରୂପ, ଆକାଶସ୍ୱରୂପ ସର୍ବବ୍ୟାପୀ (ସାହୁ, ଡ.ରତ୍ନାକର-ଓଡ଼ିଶାର ସନ୍ଥସାହିତ୍ୟ,ପୃ.୨୮୨) । ପୁଣି ସେ ହେଉଛନ୍ତି ନିରାକାର, ନିରଞ୍ଜନ, ଆନନ୍ଦମୟ ଓ ଚିନ୍ମୟ ବୋଲି କୁହାଯାଇଥାଏ । ଓଡ଼ିଆ ସନ୍ଥ ସାହିତ୍ୟରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ, ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଦାସ, ଯଶୋବନ୍ତ ଦାସ, ହାଡ଼ି ଦାସଙ୍କ ପରି ଭୀମଭୋଇ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ରଚନାରେ ଗୁରୁବାଦର ଉଚ୍ଛ୍ୱସିତ ପ୍ରଶଂସା କରି ସର୍ବ ମାନ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି ।

ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଯୋଗ୍ୟ ଯେ, ସନ୍ଥ ଭୀମଭୋଇଙ୍କର ସତ୍ୟମହିମା ଧର୍ମର ଗୁରୁଧାରଣାରେ ଏକ ଉଚ୍ଚତମ ବିଶ୍ୱାସ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ଏହି ଧର୍ମରେ ଗୁରୁ ଶବ୍ଦଟି କେବଳ ଦେହଧାରୀ କୌଣସି ଗୁରୁଙ୍କୁ ସୂଚିତ କରେ ନାହିଁ । ଏହି ଧର୍ମମତରେ ଆଦିଗୁରୁ ଓ ଏକମାତ୍ର ଗୁରୁ ହେଉଛନ୍ତି ପ୍ରଭୁ ପରମାତ୍ମା ପରଂବ୍ରହ୍ମ । ସୁତରାଂ, ଭୀମଭୋଇଙ୍କ ବିଭିନ୍ନ ରଚନାରେ ପରଂବ୍ରହ୍ମଙ୍କୁ ଗୁରୁବ୍ରହ୍ମ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇ ତାଙ୍କୁ ଗୁରୁଭାବରେ ସମ୍ବୋଧନ କରାଯାଇଛି । ଭୀମଭୋଇଙ୍କର ରଚନା ମାନଙ୍କରେ ପରଂବ୍ରହ୍ମଙ୍କୁ ଗୁରୁବ୍ରହ୍ମ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇ ତାଙ୍କୁ ଗୁରୁଭାବରେ ସମ୍ବୋଧନ କରାଯାଇଛି । ଭୀମଭୋଇ ତାଙ୍କର ରଚନା ମାନଙ୍କରେ ଗୁରୁଦେବ ସ୍ୱାମୀ ମାହିମା ସାଗର, ଗୁରୁଦେବ ସ୍ୱାମୀ ନିର୍ଗୁଣ ପୁରୁଷ, ସଦ୍‌ଜ୍ଞାନ ମୁକ୍ତିପଦ ଗୁରୁମୁଖରେ, ଏହିପରି ବାରମ୍ବାର ମହିମା ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ଗୁରୁଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ସ୍ତୁତି ଚିନ୍ତାମଣିରେ ଭୀମଭୋଇ ଗୁରୁବାଦ ଅନୁଶୀଳନ ପୂର୍ବକ କହିଛନ୍ତି-

ଦେହରେ ଯେସନେ ଚର୍ମ ଘୋଡ଼ାଇଛି
ଚର୍ମରେ ଆବୋରି ରୋମ,
ଚାରି ଯୁଗେ କେବେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ନୁହେଁ
ଗୁରୁ ଶିଷ୍ୟ ଏକ ନାମ ।

ଏଣୁ ଗୁରୁଙ୍କର ଶରଣ ଯାଇ ନାମସ୍ମରଣରେ ନିମଜ୍ଜିତ ରହିବା ହେଉଛି ଶିଷ୍ୟର ଏକମାତ୍ର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୋଲି ସନ୍ଥ ଭୀମଭୋଇ ତାଙ୍କର ବିଭିନ୍ନ ରଚନାରେ ସୂଚେଇଛନ୍ତି । ବାସ୍ତବିକ ସନ୍ଥକବି ଭୀମଭୋଇ ନିଜସ୍ୱ ଚିନ୍ତା ଓ ଚେତନାରେ ଉତ୍କଳୀୟ ସନ୍ଥପରଂପରା ଓ ଆଦର୍ଶକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ଯେଉଁ ସନ୍ଥ ଅନୁଚିନ୍ତା ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି ତାହା ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ନିଶ୍ଚୟ ।

<u>ସହାୟକ ଗ୍ରନ୍ଥସୂଚୀ:</u>

୧- ଭୀମ ଭୋଇ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ- ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ ଷ୍ଟୋର, କଟକ, ୨୦୦୨
୨- ନିର୍ଗୁଣ ମହାତ୍ମ୍ୟ– ଚୈତନ୍ୟ ଦାସ (ସଂ. ଆର୍ତ୍ତବଲ୍ଲଭ ମହାନ୍ତି) ପ୍ରାଚୀ, କଟକ ୧୯୨୭
୩- ପଞ୍ଚସଖା ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ- ଅଧ୍ୟାପକ ଦେବେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି, ଫ୍ରେଣ୍ଡସ୍ ପବ୍ଲିଶର୍ସ,କଟକ , ୧୯୫୭

୪- ଓଡିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଧର୍ମଧାରା- ଡ. କାହ୍ନୁଚରଣ ମହାନ୍ତି, ଓଡିଶା ରାଜ୍ୟ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ପ୍ରଣୟନ ଓ ପ୍ରକାଶନ ସଂସ୍ଥା, ଭୁବନେଶ୍ୱର,(୧୯୯୭)

୫- ଓଡିଶାର ସନ୍ଥ ସାହିତ୍ୟ- ଡ.ରତ୍ନାକର ସାହୁ,ପ୍ରାଚୀ ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନ, କଟକ,୨୦୦୧

୬- କୋଣାର୍କ, ଭୀମଭୋଇବିଶେଷାଙ୍କ-୧୦୨ତମସଂଖ୍ୟା, ଓଡିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ, ଭୁବନେଶ୍ୱର,୧୯୯୬

ଅଧକ୍ଷ,
ପି.ଏସ୍.ଡିଗ୍ରୀ କଲେଜ
ପୋ-
ଉଲୁଣ୍ଡା, ଜି.ସୁବର୍ଣ୍ଣପୁର
ସଦସ୍ୟ,
ଓଡିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀ
ଉକ୍ଟଭଗ୍ଭବମଗ୍ଭ
ଘକ୍ଟ- ୯୯୩୭୮୬୯୧୬୦

(ଡକ୍ଟର୍ ଦେବାଶିଷ ପାଣ୍ଡିଆ)

<u>ପ୍ରକାଶିତ ପୁସ୍ତକ</u>

୧- *ସୁନ୍ଦର ବିଷାଦ ସହ କିଛି ଦୂର* (କବିତା ସଂକଳନ)
ପ୍ରକାଶକ – ବିଶ୍ୱମୁକ୍ତି ପବ୍ଲିକେଶନ ,ଭୁବନେଶ୍ୱର(୨୦୦୮)

୨- *ଦଣ୍ଡନାଟ- ଧାରା ଓ ଧାରଣା* (ସଂପାଦିତ)
ପ୍ରକାଶକ – ପଶ୍ଚିମ ଓଡିଶା ବିକାଶ ପରିଷଦ ,ଭୁବନେଶ୍ୱର(୨୦୦୯)

୩–*ସନ୍ଥକବି ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ଦାସଙ୍କ ଜୀବନ ଓ ସାହିତ୍ୟ* (ସଂପାଦିତ)
ପ୍ରକାଶକ – ବିଜୟିନୀ ପବ୍ଲିକେଶନ ,କଟକ(୨୦୧୨)

୪- *ଓଡିଆ ଗଳ୍ପ ଓ ଲୋକ ସାହିତ୍ୟ ସମୀକ୍ଷଣ*
ପ୍ରକାଶକ –କଟକ ଷ୍ଟୁଡେଣ୍ଟଷ୍ଟୋର ,କଟକ (୨୦୧୩)

୫–*ଓଡିଆ କ୍ଷୁଦ୍ରଗଳ୍ପ ଓ ଗାଳ୍ପିକ ଭୁବନେଶ୍ୱର ବେହେରା*
ପ୍ରକାଶକ –କଟକ ଷ୍ଟୁଡେଣ୍ଟଷ୍ଟୋର ,କଟକ (୨୦୧୮)

୬–*ସତ୍ୟବାଦୀ ସାହିତ୍ୟଧାରା (ପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକ)*
ପ୍ରକାଶକ –ଓଡିଶା ରାଜ୍ୟ ମୁକ୍ତ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ, ସମ୍ବଲପୁର (୨୦୨୦)

୭–ଲୋକସଂସ୍କୃତି ପରିଭାଷା
ପ୍ରକାଶକ – କାବ୍ୟାଲୋକ , ଭୁବନେଶ୍ୱର (୨୦୨୧)

୧୯୯୨ ମସିହାରୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ସାହିତ୍ୟ ପତ୍ରିକାରେ ଆଧୂନିକ କବିତା ଓ ଗଳ୍ପ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇ ଆସୁଛି ।
ଆକାଶବାଣୀ ସମ୍ବଲପୁର ଓ ବଲାଙ୍ଗୀର କେନ୍ଦ୍ରରୁ ନିୟମିତ ଭାବରେ ଆଧୁନିକ କବିତା, ଗଳ୍ପ ଓ ପ୍ରବନ୍ଧ ପ୍ରସାରିତ ।
ଓଡିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀର ଶ୍ରେଷ୍ଠ କବିତା (୨୦୦୬) ଗ୍ରନ୍ଥରେ କବିତା ପ୍ରକାଶିତ

ସଂପ୍ରତି ଓଡିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡେମୀର ସଦସ୍ୟ ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟରତ